

ЗАХИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР ШЕҶРИЯТИ БОРАСИДА ЎЗБЕК АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА КҮП ТАДҚИҚОТЛАР АМАЛГА ОШИРЛАНГАН. Унинг асарлари ҳали яна кўламли илмий изланишларга манба бўлади. Хусусан, адабининг бадий маҳорати масаласи чукур изланишлар олиб боршини тақозо этади. Чунки унинг фикр ифодалаши услуби, бадий санъатлардан фойдаланиши, сўзининг чексиз маъно худудларига кириб бориши принциплари нюхоятда ўзига хос. У асарларини сайқал топтириша турли ўйлар қидириб топади. Анъанавий ифода воситаларининг куттилмаган, ноёб жиҳатларини кашф этади.

Бобур адабий меросини кузатар эканмиз, кўплаб ижодий таҳрибаларни амалга оширишга, сўзлар ва санъатларини ранг-баранг товланиши ва жилоларини излашга, кашф этишига ҳаракат кылганинг гувоҳи бўламиш. Жумладан, XIV асрда яшаган Салмон Саважийнинг "Касидай маснұу" асарида кўлланган ноёб ва ўт мурракаб бадий санъатларни шоир ўз асарларида, хусусан, ғазал жанрида кўллаш, ўзининг тақорларманиси истебод эга.

Атокли адабиётшунсоюз Екубон Исҳоков

маснұу қасидалар ҳақида сўзлай туриб,

Саважийдан кейинги асарларда бундай

асарларни учратмаганинги этироф

этади: "Биз кейинги асарлар адабиётидаги

бундай қасида намунасини учратмадик".

Бу фикрда асос бор. Аммо ҳақида ярат-

маган бўлса-да, Бобур маснұудаги санъатларни

ғазал жанри орқали қайта жонлантиришга ҳаракат

килади. Унинг "Маснұу" ғазали бевосита "Касидай маснұу"

тасьирида яратилгани аниқ сезилиб ту-

ради.

Маснұу — Навоий асарларининг изоҳли луга-

тида "яратилган; санъатли, безакли, ҳунар билан

юзага келтирилган; санъаткорлик билан тузилган

(шеъръ), тарзида талқин этиса, "Сўз санъати

сўзлиги" да "Маснұу(ар. санъатли) — бошидан охи-

ригача асосий санъатлар ишлатилган шеърий асар"

(Е.Исҳоков), деба таъриф берилади. Бобурнинг

"Маснұу" си 10 байтдан иборат. У шоирнинг энг

узун ғазали хисобланади. Чунки Бобур, асосан, 5-

7 байти, қисқа ҳажмли ғазаллар яратган. Бобурга

қадар ўзбек адабиётидаги маснұу шаклидаги ғазал

учрамайди. Мумтоз меросимизда, асосан, катта

ҳажмга агалиги туфайли, маснұу-қасидалар ярат-

ши аносий санъатлар ишлатилган шеърий асар"

(Е.Исҳоков).

Захиридин Муҳаммад Бобурнинг "Рисолай

аруз" ва "Бобурнома" асарларидаги мъзумотлар-

дан кўринади, у ўтмиш ўзбек ва форс адабиётини

намуналаридан ҳам, замондошларни иходидан ҳам

тўла хабардор бўлган. Жумладан, Салмон Сава-

жийнинг машҳур "Касидай маснұу" асари ва ун-

даги нозик санъаткорлик услуби билан ҳам таниш

булган. Бу ҳолат иходида ранг-баранг бадий санъатларни тўрға шаклу вазиятларда кўллашга

уринишида наомён бўлади.

Бобур мазкур ғазалда таносуб, ташбехи мўкадд,

ташбехи мутлақ, лаф ва нашр, тарсөв, тасбөв,

тафрөв, тазод, тажохули ориф, тарду акс каби

ўйдан ортиғи, бадий санъатлардан маҳорат билан

фойдаланади.

Навоий ўз даврида яратилган Дарвеш Мансур-

нинг маснұу қасидаси ҳақида сўзлай туриб, "Тар-

сеъ санъати покизи воказ бўлубтур", деб баҳо бе-

ради. Бундан кўринади, маснұу асарларда мумтоз

адабиётидаги кўлланган мумтоз бадий санъат-

лар мажмуй истифода этилиши билан бирга, бош-

дан-ёб алоҳида бир санъат етакчилик қиласи.

Бобур ҳам мазкур ғазалида ўнлаб санъатларни

кўллар экан, улардан тарду акс етакчилик макоми-

да турганинг гувоҳи бўламиш.

"Фунун ул-балоға" асарида бу санъатни муал-

лиф "Ал-рада в-ал-акс" деб номлайди. Унга қис-

канига таъриф берилди, бир неча мисол келтириш

билан чекланади: "Бул ул бўлурким, аввали мис-

рани сўнгги мисраъда бо сукуна күлурлар". Мас-

ланади:

Жону кўнгил марҳами латли лабинг ёдидур,

Лаъни лабинг ёдидур жону кўнгил марҳами.

Атоулоҳу Ҳусайнининг "Бадоеъ ус-саноеъ" си-

да ҳам мазкур санъати мифассал шарҳлаб берилади.

Унда ошиқ ва мъясни оширига майян бир санъат

асосидаги яратиш тажрибаси учрайди. Жумладан,

тасбөвни таърифида яшнишни таъриф берилади.

Унда кўнгил марҳами таъриф берилади. Бобур

маснұу ғазалининг яратилиши тархиши ва маз-

мун-моҳияти борасида мухим хуласаларга келиши-

мизга асос беради. Бобур "Бадоеъ ус-саноеъ" аса-

рида яратилган мазкур турига Саважий-

нинг машҳур "Касидай маснұу" сидан ҳам мисол

тадқиқади. Бадойиб ус-саноий "муаллифи таъ-

тиби" таркибида яшнишни таъриф берилади.

Чунки таркибидаги макомида яшнишни таъри-

фида таърифидаги макомида яшнишни таъ

Ўзбек адабиёти ва санъатининг Тожикистанда бўлиб ўтган декадаларининг бирида тоҷик халқининг севимли шоири Мирзо Турсунзода тоҷиклар ва ўзбеклар дўстлиги ҳақида бир ривоят айтиб берган: "Момо Ҳавво эзиҳак фарзанд кўриб, уларни Сирдарё ва Амударё бўйларида вояға етказибди. Она эзиҳакларига Ўзбек ва Тоҷик деб исм қўйган экан".

Ўзининг бой тархига эга "эзиҳаклар" Моварооннахри обод қилди — Шарқ дунёсидағи энг нодир мөъморий ишноотлар шу заминда қурилди.

Х асрдан XX асрнинг бошларигача бўлган даврни ўз ичига олган иккى халққа таалуқли мөъморлик ривожланши тарихига назар соламиш: мөъморий йўналишлар, безон услублари, обидаларининг шаклниси, арабий ёзувларининг безакда кенг кўлланиши бир-биридан фарқ килимайди. Масжидлар, мадрасалар, расадхоналар курилиши иккى халқ, биргаликда лойкориб, фиштини биргаликда теришгандек бамисоли.

XX асрда Катта Фарғона канали, Кайроқум сув омбори каби ўнлаб ишноотлар бунёд этилди, Мирзачўл ўзлаштирилди. Ўзбеклар ва тоҷиклар ўртасидаги меҳр-оқибат уларнинг ёлкама-еъла туриб меҳнат қилишида яқорлор, кўзга ташланди.

1966 йил 26 апрелидаги каттиқ, зилзила оқибатидаги тошкентлик юз минг оила бошпанасиз колди. Тоҷик халқи биринчи лар қатори ёрдам кўлни чўзди. Газеталардан бири шундай деб ёзган эди: "Тошкентдаги Тоҷикистон бинокорлари курган ўлар дўстлигимиз шаънига кўйилган ёдгорлик бўлиб, асрлар оша турди".

Тоҷик халқи табии оғфатдан зарар кўрган дамларда эса дағъият ўзбекнинг мадади етиб келар, дўстлик-биродарликнинг кутугу ва хаётбахаси нафаси ила оғат оқибатлари бартараф этиларди.

Саксоничи Ийлларнинг охирида кўккисдан тупроқ кўчib, Душманка якинидаги Каиря Боло ва Каиря Пойн кишилорни бутунлай лой остида қолиб кетди. Табии оғратдан азият чеккан аҳоли қардошлик ва қондошлик мададини кўриб, боши осмонга етаркан, ёрдам кўрсатишда бош-қош бўйлган ўзбек халқига "огир кунларимизда мададкор бўлиб, кўп савоб иш кишининг, тоҷик халқи буни ҳеч қачон унумайди, сизга бўйлган меҳр-муҳаббатимизни сўз билан ифодалаш кўйин" мазмунидаги миннатдорлик билдириганди.

Кадим-қадимдан бир ҳаводан нафас олиб, бир булонгирнинг сувини ичиб, аҳоддорлар ерини обод қилган иккى халқ ёв бостириб киргандага биргаликда курашиб, юрт озодлиги йўлида жон олиб, жон берди.

Иккичини жаҳон уруши йиллари бир миллиондан ортиқ аҳоли фашист босқинчилар вақтина босбиси олган ерлардан Тошкентда кўйиртириб келтирилган эди. Тоҷик адаби Фотиҳ Ниёзий "Бу нимадан далолат? — деб ёзган эди ҳарбий газеталардан бирида. — Аҳолиси ярим миллионни шаҳар яни кисса кўп одамни бағрига олар экан, бу ўзбекнинг бағри-кенглигидан, дили поклигидан, дўст деса жонини беришига тайёр турдиган халқдан бир нишона эмасми?".

Турли миллатга мансуб ўн беш норасидан ўз хонандига фарзанд қилиб олган тошкентлар Шоҳамад ота ва Баҳри опанинг химмат ва олижаноблиги тоҷик халқини ҳам тўлқинлантириб юборди, улардан ибрат олиб оғир Йилларда етимесирларини бошини силади.

Ўзбек адаби Ҳамид Ғулом тақдир такоси билан навқронлик чогида бир муддат Душанбада яшаб ижод қилган. Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси хузурида ўзбек адабиёти бўлими ташкил этиладиган кунни биз, бир гурух ўзбек ўзувчилари сабрсизлини билан кундук, деб ёзди у "Вафонинг узун йўли" хужжатли киссаниси. 1938 йилнинг апрелида биши амалга оширилди. Ҳамид Гуломнинг қайд этишича, президиумда Айнин, Лоҳути, Бобоҷон Ғафуров ва уюшма раҳбарларидан яна бир неча ўзувчи жой олишиди. Уюш-

зулфияхоним ашъори кўшини Тоҷикистонда ҳам севиб ўқилар, Гулрӯссо Сафиева, Мавжуда Ҳакимова, Зулфия Атоуллоева, Ҳадиса Курбонова каби тоҷик шоирилари уни устоз деб биларди. Номи тилга олинган шоирилар Зулфияхоним шеъларини тоҷик тилига ўтириб, алоҳида китоб холда "Ҳазонрез" номи билан нашрдан чиқардилар.

Турсунзоданинг эса ўзбекчага ўтирилган шеър ва достонлари Тошкент нашириётларида босмадан чикар, кўлма-кўл бўлиб кетар эди. Дил яқинлигидан бўлса керак, оригиналдаги дурдона фикрлар,

ЁН ҚУШНИМ — ЖОН ҚУШНИМ

ёқимли самимият, камалак каби сержил ва бадиият таржимага кўчиб, ўкувчини хаяжонга соларди:

Тифл мондам аз ту, модар,
рўй ту дар ёд нест.
Қомати ту, чашми ту,
арбру ту дар ёд нест.
Таржимаси:
Ёш қолдим, онажоним,
ой юзинг ёдимда ўй.
Бую бастине, қоматине,
қошу юзинг ёдимда ўй.

Турсунзоданинг Тошкентда таҳсил олгани тақидлаб ўтилди. ёш шоир Термиз-

ди. "Кашмир кўшифи" кўлзёзмасини уч маторба дўйсум Мирзажоннинг назаридан ўтказганиман, деб ёзди Шароғ Рашидов ўз хотириларида. — Турсунзода билан ўтган дамларим қалб ва хотирамда чуқур изолидран".

Ёшлар ижоди ҳам Мирзо Турсунзода эътиборин тортар, Эркин Воҳидов, Жуманиёз Жабборов, Абдулла Орипов каби ўзбек шоириларининг парвозин унга ҳанот бахши этарди. Москвадаги адабий йигилишларидан бирида у Абдулла Ориповни кидириб топди, сухбатга тортди, оталарча маслаҳатлар берди ва қайта-қайта тақидлади: "Ўзбек ва тоҷик адабиётидаги алоқалар узилмасин, борди-келдilar қанда бўлмасиди!"

Суҳбатларимиздан бирида Абдулла Орипов шундай деганди: "Тоҷик шоириларидан иккита тенгдошим — яқин ўртодом бор эди: Лойиқ Шерали ва Жонибек Қувноқ. Уларнинг ҳаёт чироғи сўнди. Лекин улардан қолган оташин шеърлар ва ёрқин хотирилар — улар ёқсан чироқлар сўнмайди!"

Зулисонайн шоир Жонибек Қувноқ кўп ийлар давомидан ўзбекистон єзувчилар уюшмаси хузуридаги тоҷик адабиёт кенгашига бош-қош бўлди. Иккя адабиётга хизмат қилди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Жонибек Қувноқ дўстлари томонидан берилган "Ўзбек ва тоҷик адабиётининг ёзлиси" деган фахрий "унвон"га ҳам сазовор бўлган эди.

Ўзбек ва тоҷикнинг алласи, мусиқасида дилқаш бир оҳанг янграгайдими? Боборларимиз мероси — "Шашмақом" ўзбек ва тоҷик заминидаги садо берапти. Матн ўзбекча ё тоҷикча бўлиши мумкин, юракни титратувчи савт эса бир хил, мусиқа — ўша мусика.

Бу иккя халқ қадимдан шеърият, адабиёт шайдоси. Иккя халқ оналари болаларини бешиқдалик чоғида аллалар хиргой қилиб, уларнинг руҳига шеърият информини сингдиргандек гўй. Ҳақиқатан ҳам орадаги қандайдир гўзал ва самимий дилбасталик ва вобасталик асрлар оша иккя халқни бирлаштиради, уларга янада илҳом ва гайрат улашади.

Бугунги кунда Президентимиз Шавкат Мирзиёев раҳбарлигидаги кўшини давлатлар, жумладан, Тоҷикистонга боссалар, Мирзо Турсунзоданинг ўтмай қайтаси эдилар. Уларнинг ижодий ҳамкорлиги ҳам бор эди. Дадам Мирзо амакининг кўпинага шеърларини ўзбекчага, Мирзо амаки даҳдаминг шеърларини тоҷикчага таржими килишган. 1957 йили Мирзо амаки А. Сурков билан Дехлидан кайтиб көлайтади, Тошкент — Душанба авиапарвози ўйла гўйилди. Янги давра умумий тарих, маънавий-маддий қадриятларга асосланган яқин кўшиничилек, борди-келди муносабатлари ёрқин қўришини ва янги мазмун-мояхидат кабс этмоқда. Узилишларни тиқлаш, ҳамиша бир-бири томон талпинган иккя қалбининг яхлик бутунлигини таъминлаш пайти келди.

Миллатлараро тотувлики асрлар, миллий маданиятларни яқинлаштириш ва бойитиш, янада мустаҳкамлаш йўлида адабиёт ҳам муносабатлардан ҳалқимиз жуда мамнун. Иккя давлатда маданият ва санъат кунлари уютилмас тарзда ўтиди, иккя мамлакат пойтакларидаги кўргазма-ярмаркалар ташкил этилди, Тошкент — Душанба авиапарвози ўйла гўйилди. Янги давра умумий тарих, маънавий-маддий қадриятларга асосланган яқин кўшиничилек, борди-келди муносабатлари ёрқин қўришини ва янги мазмун-мояхидат кабс этмоқда. Узилишларни тиқлаш, ҳамиша бир-бири томон талпинган иккя қалбининг яхлик бутунлигини таъминлаш пайти келди.

Атоқли адаб ва жамоат арбоблари — Шароғ Рашидов ва Мирзо Турсунзоданинг дўстлиги ва адабий ҳамкорлиги ҳам диккатга сазовор. Турсунзоданинг "Ҳинд балладалари"дан руҳланиб Шароғ ака "Кашмир кўшифи"ни яратди. Ҳиндистон мавзусидаги бу иккя аср жаҳоннинг етмишдан ортиқ тилларга таржима қилин-

**Муҳаммад ШОДИЙ,
Ўзбекистон ўзувчилар уюшмаси
аъзоси**

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик қилади. Адабий дўстликни том маънодаги адабий дўстликка, адабиётнинг мукаддас даргоҳини меҳр-муҳаббатини мўтабар кошонасига айлантириш учун улуг максадлар билан сайд-ҳаракат қилишимиз лозим.

— Режаларимиз бисёр, — деди Тоҷикистон ўзувчилар уюшмаси раиси Низом Қосим. — Уларни амалия ошириш учун хоши-истакнинг ўзи камлик